

EÖRSI LÁSZLÓ

TÖRTÉNÉSZ, AZ '56-OS

INTÉZET MUNKATÁRSA

„AZ ÉRVEK KEVÉSBÉ ÉRVÉNYESÜLNEK”

A legtöbb vád, ami Önt publikációinak hitelességével kapcsolatban éri, az, hogy a Kádár-rendszerben keletkezett dokumentumokat, periratokat használja forrásként. Ezek pedig egy hazug hatalom torz tükreiként működhetnek. Annak ellenére, hogy édesapja, Eörsi István révén, akit szintén bebörtönöztek '56-ban, erős családi kötődése van a forradalomhoz, több ponton különösen kritikusan viszonyul az emlékeztetőből megírt művekhez, és ebből a szempontból nem kivétel édesapja börtönmemoárja sem.

– Az eseménytörténetek feldolgozásához elsősorban a kádárista büntetőeljárások periratait használok fel, mindegyikét a kihallgatási, a tanúkihallgatási jegyzőkönyveket és az önvallomásokot. A rendőrségi jelentések, összefoglalók, a vádiratok és a bírósági ítéletek forrásértéke jóval csekélyebb, mivel sok esetben eltorzítják az eredeti közléseket. Természetesen az összes levéltári forrás (is) kellő forráskritikát igényel. Ám ezerszeresen megbizonyosodtam, hogy a periratok – az esetek döntő többségében – mennyivel tényszerűbbek, mint az akár csak néhány hónappal későbbi, saját elhatáro-

zásból született közlések. Ennek a jelenségnek az elemzésére egy külön tanulmányt is szenteltem a Corvin köz parancsnoki választásának témájában (*Irányt a diákoknak* 1956-os Intézet Évkönyve, 2001. 255-259.).

A Tóth Ilona-ügyben viszont nagyon is felhasználom az orális és bibliográfiai forrásokat is, ebben a témakörben a periratokon kívül ugyanis kivételesen sok egyéb értékes és hiteles forrás is rendelkezésünkre áll, azonban ezeket inkább ignorálják. A nyilvánvaló tényekkel szemben egyes történészek azért sikeresek, azért népszerűek, mert erősítik azt a köztudatot, amely szerint Tóth Ilona tragédiája összefonódik a magyarság balsorsával. Ilyen körülmények között az érvek kevésbé érvényesülnek.

Ami apámat illeti, ő börtönkönyvében megírta az '56-os emlékeit, helyenként – szándéktalanul – saját javára kedvező módon tünteti fel helytállását, a hatóságokkal szembeni dacos karakánságát, fricskáit. Véleményem szerint azok a „beszólásai” valóságok, amelyek most is megtalálhatóak az iratok között, a többi nem, mert nem találunk magyarázatot

arra, hogy miért nem jegyezték fel, és miért nem torolták meg azokat. Az ő esetében szó sem lehet arról, hogy meg akarta másítani a tényeket, hiszen már a kádári időkben próbálta megszerezni a periratait, amelyek haláláig lappangtak. Óriási erőfeszítéseket tett arra, hogy memoárját minél valóságghibében jelentesse meg. Számomra ő és az ő műve bizonyítja leginkább, hogy az emlékek mennyire csalókák, még a legjobb szándékunk ellenére is. Az esetek nagyobb részében azonban nincsenek ilyen szándékok.

Márton Erzsébet Széna téri forradalmár Lugossy István 1993-ban készült Széna tér 56 című filmjében saját maga mondja el mindazokat a brutális kegyetlenségeket, amelyeket kihallgatásai során elszenvedett. Ön ugyanúgy kérdőjelezi meg Márton Erzsébet szavahihetőségét, ahogyan édesapja börtönnarratíváját megkérdőjelezte. Miért?

–A kínzások tilosak voltak. A Rákosi-diktatúrában éltek ezzel a módszerrel, de '56 után már csak titokban kínozták a foglyokat. Nem véletlen, hogy értelmiségitől nem hallottam, hogy fizikailag bántalmazták volna. Az a brutalitás, amelyről Márton Erzsébet Lugossy filmjében beszámol, nem maradhatott volna titokban. Nyoma kellene, hogy legyen az iratokban, azonban semmilyen levéltári forrás nem dokumentálja, hogy Mártont bántalmazták.

Ilyen kegyetlenkedésekről hiteles emberektől nem hallottam, csak „Háry Jánosoktól”, mint például Szalma Árpád, akit kémkedés miatt 15 évre ítéltek. A rendszerváltás után 56-ost csinált magából, és kivételes előadókészségével a legnagyobb számárságokat is megetette a riporterekkel. Miért pont Márton Erzsébetet kínozták volna meg? Miért őt választották ki?

A többi elítélt nem számolt be ilyen borzalmakról. A gyanú indokolt, hiszen Márton egyéb közléseivel is gondok vannak.

Márton Erzsébet a filmben elmondja, hogy a kegyetlenkedések közben mindig azt hajtogatták a kihallgatói: ezt Marosánért kapod. Milyen gondok merültek fel Márton közléseivel kapcsolatban?

–Igaz, hogy Márton Erzsébet a rájával ejtette a legnagyobb vadat, vagyis elfogott egy MDP-vezetőt Marosán személyében, de az elvtársnak egyetlen haja szála sem görbült meg. Pár órán belül szabadon engedték. Mártont Marosán elfogásáért ítélték életfogytiglanra.

A Lugossy-filmben a forradalmárnő elbeszélésében akadnak zavaros, sőt teljesen valószínűtlen történetek. Nehezen lehetne még egy olyan felkelőt találni, aki a szovjet katonákhoz fordul saját társaival szemben. Egy másik, ugyancsak hihetetlen történet, miszerint november 4-én a felkelők meg akarták ölni ÁVH-s, kormányőr és pártfunkcionárius foglyaikat, és – saját elbeszélése szerint – Márton akadályozta meg ezt az

Egyes történészek azért népszerűek, mert erősítik azt a köztudatot, amely szerint Tóth Ilona tragédiája összefonódik a magyarság balsorsával.

embertelenséget, kiszöktette a foglyokat, ezért a fegyveresek parancsnokai ki akarták végezni őt, és az udvaron már előkészültek az agyonlövéséhez. Pont ekkor gördült be az udvarra az utcáról egy burgonyaszállító teherautó, amelynek tartalma kiborult. Az ezt követő pillanatnyi zűrzavart Mártonnak sikerült kihasználnia, és elmenekült. Ám a felkelők ilyen brutális megoldásokhoz, tervszerű kivégzésekhez nemigen folyamodtak. Itt is ugyanaz a probléma, mint a fenti eseteknél: a sok tanú közül senki sem akadt, aki ezt a történetet akár csak a legcsekélyebb mértékben is alátámasztaná. Arról nem is beszélve, hogy a lány köztudottan „Szabó bácsi” Széna téri parancsnok kedvence volt. Azt nem tudhatom, hogy Márton Erzsébet szándékosan tért-e el a valóságtól. Valószínűbbnek tartom, hogy nem.

Márton Erzsébet a börtönben átélt gyötrelésektől vált meddővé. Ez a tény nem szolgált elegendő bizonyítékot?

–A börtön egészségügyi szempontból senkinek nem megfelelő hely, nemhogy egy nőnek. Meddőséget és sok mindent okozhat. A börtönévek annyira megviselték az egészségét, hogy a hetvenes évek végére rokkantnyugdíjas lett.

Dániel Péter ügyvéd folyamatosan prostituáltként kiáltja ki Wittner Mária Corvin közti forradalmárt. Ön a bírósági tárgyaláson kiált Wittner Mária mellett. Az ügyvéd a Köztársaság téri lincselésről készült képen „fedezte fel” a forradalmárt, amint az Papp József ÁVH-s ezredes fejével lefelé lógó hulláját gyalázza. Miért lehet az, hogy a rendszerváltás után több mint negyed évszázaddal ismét a kommunista bélyeggel él valaki, miszerint a forradalmárnő prostituáltként?

–A képen, amelyről Dániel Péter beszél, Nagy Dezsőné, a „Mocskok” becenevű prostituált látható. Más 56-os tettét nem ismerjük. Annyit tudunk róla, hogy a forradalom leverése után 18 évet kapott.

Ami a forradalmárnő stigmatizálását illeti: igen régen lezajlott a rendszerváltás, de még mindig óriási a zavar a fejekben. Többségében két szélsőség jellemzi a forradalom megítélését: akik (vagy szüleik) az állampártban szocializálódtak, az ellenforradalmi narratívával élnek mind a mai napig, a másik véglet a népnemzeti jobboldali vagy a konzervatív narratívát képviselők tábora.

Könyveiben, tanulmányaiban részletesen foglalkozik az '56-os felkelőkkel. Többek között ír a 15 éves Bencze Gizelláról, akit a politikai rendőrség megpróbált beszervezni, hogy jelentsen a forradalmárokról.

–Bencze Gizella a Baross tériekhez csatlakozott. A szabadságharc leverése után a Péterfy Sándor utcai kórházban

*56 után a kínzások
tilosak voltak, ilyen
kegyetlenkedésekről
hiteles emberektől nem
hallottam, csak „Háry
Jánosoktól”.*

működő illegális nyomdában dolgozott. Röplapokat és az Élünk-et terjesztette. Amikor elfogták, büszkén beszélt a forradalomban való részvételéről, „amely meggyőződésem szerint jogos volt, és a magyar nép követelésének teljesítésére irányult”. Társairól ennyit mondott: „hozzám hasonló fiatalok, akik ugyanazért vettek részt a forradalomban, amiért én”. Azokban a kérdésekben azonban, amelyek leginkább érdekelték a nyomozókat, tagadott: „A feletteseim nevét nem tudom. Nem tudom, hogy kik készítették a röplapokat, de az a kívánságom, hogy ne essék semmi bántódásuk.” Másnap kiengedték. November 29–30-án Sopronnál negyedmagával átlépte a határt, de hamarosan visszajött, és az Újpesti Cérnagyárban helyezkedett el. A nyomozó hatóságok 1957. április elején ismét elfogták. Ekkor elismerte, hogy a Baross téri felkelőcsoporthoz tartozott, és röpcédulák előállításában és terjesztésében is részt vett. A II/5-ös főosztály (a belső elhárítás) azonnal lecsapott rá: egyrészt mert úgy látták, hogy „konkrét tevékenységére őszinte, beismerő”, megbánó vallomást tett, másrészt kiderült, hogy jó kapcsolatai vannak a VII. kerületi, az újpesti és a rákospalotai „ellenforradalmárokkal”.

„Beszervezését azzal kezdtük, hogy ellenforradalmi tevékenységét, mellyel segítséget nyújtott a Magyar Népköztársaság ellen irányuló fasiszta, fegyveres restaurációnak, mivel munkásszülők gyermeke, különösen súlyosan ítéljük meg, és fennálló törvényeink értelmében kemény börtönbüntetés elé nézhet” – jelentette Pethő Imre hadnagy. Miután részt vett Tóth Ilona és társai tárgyalásán, már Bencze Gizella is „ellenforradalomként” értékelte az eseményeket, következőképp saját tevékenységét is „ellenforradalminak” minősítette. „Kijelentette, hogy amennyiben társait törvényeink szerint felelősségre vonjuk, úgy ő is vállalni akarja a megérdemelt büntetést.” Hosszú ideig kitarított álláspontja mellett, amely szerint a „becsületes útra térésnek csak ezt a módját látja”, de a belső elhárítás tisztjeinek végül is sikerült beszervezniük a fiatal lányt, „Gabriella” fedőnévvel. Leíratott vele „ellenforradalmi bűncselekményeit” s azt, hogy ennek „ellenzolgáltatásaként” vállalja a belügyi hatósággal a titkos

együttműködést. De azután mégis visszakozott: már a második találkozára jelentés nélkül érkezett, a következőkre pedig el sem ment. Amikor a tartótiszt beszélni akart vele, „Gabriella” lehetetlen körülményeket teremtett (például társaságot szervezett maga köré). Ezután kihallgatásra idézték, „amelynek során nem volt őszinte”, Tóth Ilona és társai ügyéről is „csak felszínes vallomást tett, a főbb terhelő cselekményeket saját elmondása szerint elhallgatta”. Mi több, „üzenetet is hagyott, hogy meg gondolta magát, nem dolgozik nekünk”.

Ezt követően beidéztek a XV. kerületi kapitányságra, de kihallgatásakor kijelentette, hogy „nem fog ártani egyetlen ellenforradalmárnak sem, és ezért a továbbiakban nem akar velünk kapcsolatban állni”. „Gabriella” ismét „megrögzött ellenforradalmár” lett, akit „a társadalmi nevelés semmilyen fokával sem lehetne rendszerünk mellé állítani”. Tehát: „cselekményeinek megtorlás nélkül hagyása és szabadon hagyása a társadalomra veszélyes, ezért javaslom izgatás büntetért való felelősségre vonását”.

Szalma József őrnagy szerint Bencze Gizella izgatási ügye kellően dokumentált. Hozzátette, hogy bár a fegyveres harcokban való részvételéről nincs kellő bizonyíték, le lehetne tartóztatni és megindítani ellene a büntetőeljárást. „Ám mindezt nem javasoljuk. Akkor még 16 éves sem volt. Nem volna helyes, véleményem szerint, ha a bíróságon nyilvánosságra kerülne a politikai rendőrség munkamódszere.” „Gabriella” hálózatból történő kizárására csaknem egy év múlva került sor. Ennek engedélyeztetését Kovács József hadnagy ezzel az indokkal kérelmezte: „kijelentette, hogy volt társaira nem tud dolgozni, és egyáltalán nem kíván velünk kapcsolatban lenni, inkább vállalja elíteltetését.” Bencze 1958. április 23-án írta meg kilépő nyilatkozatát. A továbbiakról csak annyit tudunk, hogy férjhez ment. 1993-ban meghalt.

NÉMETH VÁNYI KLÁRI